

5. Матусевич Е. Новый этап развития идеологии Белорусского государства / Е.В. Матусевич // Проблемы управления. – 2003. – № 3. – С. 19-22.
6. Веруш А. Ментальные характеристики граждан как фактор формирования политического лидерства / А.И. Веруш // Проблемы управления. – 2006. – № 3. – С.147-152.
7. Кудрявцев Ю. Нужна ли образованию идеология? / Ю. Кудрявцев, В. Уткин // Лучшие страницы педагогической прессы. – 2003. – № 4. – С. 3-6.
8. Вонсович Л. Роль идеологии в развитии личности / Л.В. Вонсович // Столичное образование сегодня. – 2006. – № 4. – С. 20-31.
9. Мельник В. Беларусская национальная идея: политологический аспект / В.А. Мельник // Проблемы управления. – 2007. – № 1. – С. 76-184.
10. Давидович В. Повседневность и идеология / В.Е. Завидович, Е.В. Золотухина-Аболина // Философские науки. – 2004. – № 3. – С.5-17.
11. Криштапович Л. Аксиома идеологии / Л.Е. Криштапович // Нёман. – 2006. – № 11. – С. 179-183.
12. Hornby A.S.Oxford Student's Dictionary of Current English. Oxford University Press, 1989.
13. Якунин В. Государственная идеология и национальная идея: конституционно-ценностный подход / В. Якунин // Власть. – 2007. – № 3. – С. 3-12.
14. Никандров Н. Воспитание и социализация в современной России: риски и возможности / Н.Д. Никандров // Мир психологии. – 2007. – № 1. – С.126-140.
15. Славин Б. Россия в поисках идеологии / Б. Славин // Свободная мысль. – 2008. – № 5. – С. 21-34.
16. Мельников А. К вопросу о сущности понятий национального сознания, национального характера, национального менталитета / А.П. Мельников // Сацыяльна-эканамічныя і прававыя даследаванні. – 2007. – № 2. – С. 141-156.
17. Нугаев Р. Общественная идеология как фактор становления гражданского общества / Р.М. Нугаев, М.А. Нугаев Социально-гуманитарные знания. – 2003. – № 4. – С. 120-129

УДК 008:32]:321.7: 316.42](477)

Зуйковська А.А.

Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України

ПОЛІТИЧНІ ЦІННОСТІ І ПРАКТИКИ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Стаття присвячена проблемам демократизації політичної культури в Україні. Розглянуто зв'язок ціннісного і нормативного рівнів політичної культури. Визначено, що політичні цінності категоризують і легітимують політичні відносини, у той час, як політичні практики та норми є втіленням політично задекларованих цінностей. Описано процеси інтеграції і дезінтеграції системи політичної культури в Україні, причини невідповідності і шляхи узгодження ціннісного і нормативного рівнів в контексті демократичного розвитку.

Ключові слова: політичні цінності, політичні практики, політична культура, демократизація.

Зуйковская А.А.

ПОЛИТИЧЕСКИЕ ЦЕННОСТИ И ПРАКТИКИ СОВРЕМЕННОГО УКРАИНСКОГО ОБЩЕСТВА

Статья посвящена проблемам демократизации политической культуры в Украине. Рассмотрена связь ценностного и нормативного уровней политической культуры. Определено, что политические ценности выполняют функцию категоризации и легитимации политических отношений, в то время как политические практики и нормы являются реализацией политически задекларированных ценностей. Описаны процессы интеграции и дезинтеграции системы политической культуры в Украине, выявлены причины несоответствия и пути согласования ценностного и нормативного уровней политической культуры в контексте демократического развития.

Ключевые слова: политические ценности, политические практики, политическая культура, демократизация.

Zuikovska A.

POLITICAL VALUES AND PRACTICES IN MODERN UKRAINIAN SOCIETY

The article is devoted to problems of political culture democratization in Ukraine. The interrelation of value and normative levels of political culture are analyzed. It is argued that political values categorize and legitimate political relations as political practices and norms embody politically declared values. The author describes the integration and disintegration of political culture system in Ukraine, reasons of values and practices discrepancy, ways to harmonize value and normative levels of political culture in the context of democracy development.

Key words: political values, political practices, political culture, democratization.

Важливою ознакою політично розвиненого суспільства є рівень його політичної культури. Віддаючи належне парадигмі демократичних транзиту, визнаємо, що показником розвиненості політичної культури в країнах пострадянського простору прийнято вважати наявність у суспільстві демократичних цінностей. Але природа аксіологічного рівня політики є такою, що цінностям без практик, в яких вони мають втілюватись, існувати достатньо складно. Ціннісна система надає індивіду як носію вольового ресурсу сферу докладання дії – сенс і мету діяльності. Не маючи підкріплення в політичних діях, цінності перестають бути орієнтиром у виборі людиною моделі поведінки, способу тлумачення обставин, що змушують її діяти. Цінності ж втрачають свій інструментальний характер – перетворюються на відірвані від реальності (різноманітні ситуації політичної дії) декларації, змушуючи людину-громадянина діяти шляхом проб і помилок.

Характерною проблемою суспільств, що переживають демократичні трансформації, є наявність двох вимірів політичної реальності: тієї, що існує у проголошених цінностях та є формально закріпленою у нормативних документах, і тієї, що існує у повсякденних практиках людей. Так, в

українському суспільстві співіснують „формально-декларативний” вимір політики, що існує у законах, постановах та інших нормативно-правових документах, у яких політична система України є демократичною, і „реальний”, в якому через непередбачуваність багатьох складних соціальних, економічних і культурних чинників, політичну поведінку регулюють традиційні неформальні норми і правила. Ці виміри у якомусь сенсі можна розглядати як паралельні (як легальна і нелегальна заробітна плата, виконання службових обов’язків і корупційні практики), але частіше у багатьох аспектах вони розглядаються як такі, що суперечать один одному. Чому демократичні цінності, проголошені в Україні, далекі від повсякденних політичних практик і чому демократичні норми політичної поведінки не знаходять підкріплення у цінностях, що сповідаються українськими громадянами – питання, що змушують звернутись до теорії політичної культури.

На думку американського дослідника А. Вілдавськи, не існує розрізнених цінностей окремо від соціальних відносин, які вони раціоналізують, і не існує соціальних відносин, в які люди не вкладають причини, або спроби оцінювати свою поведінку [1, с.5]. Певна цінність легітимізує практику на

макрорівні політики, а практика, що відтворюється у діяльності людей, є реалізацією цінності на мікрорівні політики.

Структурно-функціональний розгляд політичної культури дозволяє виокремити політичні цінності і політичні практики як два окремих, але взаємопов'язаних рівня. Погодимося з російськими дослідниками М. Бірюковим і В. Сергєєвим, що цінності відображають ступінь прийнятності й визнання типологізованих у рамках певної моделі соціальної реальності політичних ситуацій, а рівень практик, або „операціональний досвід”, як його позначили науковці, є набором моделей поведінки у визнаних (через цінності) стандартними ситуаціях. На цьому рівні знаходяться „прийоми”, що вироблені в межах даної політичної культури, і використовуються для вирішення типових проблем, з якими стикаються громадяни [2, с.72-73].

Якщо визнати, що демократизація є невід'ємною складовою політичного розвитку, а політичний розвиток пов'язаний із збільшенням обсягу політичних знань, альтернатив політичних дій, то ті нові елементи, які привносяться в політичне життя у зв'язку з демократизацією, повинні бути легітимовані на рівні суспільства. В Україні процес легітимації демократичних цінностей і практик є перманентним: через процеси законотворчої діяльності демократичні цінності перетворюються на норми (закон про вибори, про політичні партії, про доступ до публічної інформації та інші), ці норми спричиняють появу нових політичних цінностей, які так само перетворюються на норми. Але на практиці виявляється, що створені норми не є достатньо ефективними у регуляції політичної поведінки, і, скажімо, замість зростання інтересу до політичного життя, добровільної участі громадян у політиці, маємо позитивну тенденцію зростання кількості громадян, що на виборах голосують „проти всіх”, підвищення рівня протестного потенціалу, або самовідсторонення громадян від політики. І однією з причин є недостатній рівень „соціальної валідності” демократичних цінностей. Термін „соціальної валідності” використовував А. Вілдавськи у своїй теорії соціокультурної життєздатності політичних преференцій. Поняття відбиває ступінь визнання політичних цінностей серед членів суспільства, який залежить від відповідності політичних цінностей соціокультурним, інакше кажучи, наскільки цінності, що

пропонуються різними політичними силами, вписуються в загальний соціокультурний контекст [3, с.8-9].

В українському суспільстві диференціація політичних знань, що пов'язана з оновленням політичної культури, супроводжується системною дезінтеграцією вихідної політичної культури, і тому потребує наповнення соціальною валідністю кожного нового етапу ціннісної інтеграції.

Досягнувши критичної точки свого розвитку, радянська система політичного життя була замінена іншою. В українському суспільстві розпочалося конструювання нової політичної реальності, в центрі якої повинна перебувати особистість, з її правами і свободами. У свою чергу, створення нової реальності означало, що, громадяни поринуть у стан „колективного дитинства” [4, с.796]: політичні знання, навички мислення, способи поведінки потрібно буде набувати знову. Радянські норми політичного життя були переведені у статус неформальних, що давало можливість за відсутності адекватних умов сучасності засобів регулювання суспільної діяльності зберігати певний стан політичної стабільності. Життєва практика усвідомлювалася через традиційні політичні поняття і категорії, що супроводжувалось архаїзацією політичного життя: інтерпретації політичного життя створювалися за допомогою наявних схем політичного мислення, ускладнюючи оновлення політичної свідомості. Інтенсифікація міжкультурної взаємодії і розвиток політичної думки сприяли значній диференціації знань про політику, і насамперед, осягненню демократичних механізмів управління, що було відображено в Основному Законі країни. Були зафіксовані ціннісні пріоритети і параметри політичного розвитку.

Зазначимо, що дезінтеграція політичної культури була опосередкована трансформацією соціальної структури, що спричинило зміни умов політичної соціалізації і, відповідно, способів залучення до політичного життя. У нових соціально-економічних умовах суб'єктом політичного процесу можна було стати не тільки через партійні структури, а також і шляхом монополізації економічних ресурсів. Стихийний, протепрагматичний індивідуалізм в економіці, поширившись у політичній площині, став деструктивною силою для тканини радянської політичної культури, відкривши шлях для деідеологізації системи політичного представництва.

Практика створення ситуативних виборчих блоків і політичних партій, популяризована під час перших виборчих кампаній, знижувала здатність політичних сил до агрегації суспільної думки, інтеграції індивідуальних позицій у систему поглядів і значень. У цьому розумінні ідеологічними модераторами політики першого десятиліття незалежності залишалися партії лівого спрямування.

Практика формулювання спільної позиції (перетворення індивідуальних інтересів у колективні) була ефективною лише на рівні посередництва між політичною та економічною елітами. Хоча представництво інтересів фінансових груп і надавало потужні ресурси для політичної діяльності, проте не замінювало соціальну базу політичної партії. У складі парламенту з'явилися представники груп економічного впливу, а в політичній культурі – окреслились індивідуалістичні майновласницькі риси. В умовах перерозподілу власності, знайшовши відгук у глибинних шарах національної культури, майновласницький індивідуалізм свавільно проявився як природна реакція на панування колективної власності радянського режиму. На суспільному рівні сформувалась специфічна модель політичних відносин, в основі якої покладено соціальний інстинкт самовиживання, який спрямовує дії політичних суб'єктів на досягнення поставленої мети незважаючи на руйнівний ефект для суспільного блага.

Оскільки інституційно український громадянин повинен був діяти відповідно до прийнятих демократичних норм, хоча в реальному житті користувався адаптованими до хаотичних умов дійсності 90-х радянськими цінностями (за відсутності будь-яких інших), серед яких: „порушуй правила”, практика хабарництва, кумівство, телефонне право тощо, то знання щодо норм своїх дій (які не спрацьовували в оточуючих умовах) було гіпотетичним. Кожний крок судження, перетворення знань у переконання повинен був перевірятися досвідом за рахунок отримання групової згоди щодо правильності судження. За логікою демократії формулювання суджень про політику, концептуалізація відносяться до ідеологічних функцій політичних партій. Якщо виникнення партій відбувається „знизу”, цінності формуються на основі агрегованих потреб, якщо ж партії виникають „зверху”, то цінності є нав'язаними, і їхня легітимізація вимагає додаткових зусиль. В українському суспільстві за відсутності системної

комунікації між політичними партіями, їхніми лідерами і виборцями, рівно як і між державою і суспільством, поява новітніх політичних позицій і переконань українських громадян, наповнених спільною згодою, стала можливою через масові політичні дії у 2004–2005 рр. Під сумнів у цей період підпали системоутворювальні принципи політики – свобода вибору і верховенство права, що спричинило необхідність перевірити кожний крок формально існуючого міркування щодо демократії на рівні громадського загалу. Диференціація політичних знань охопила не тільки управлінську верству, а й суспільство в цілому. Відмітимо, що набуття соціальною валідністю політичних цінностей у цьому випадку було опосередковано трьома факторами: соціокультурною ідентичністю, геополітичними настановами, морально-етичними нормами суспільної поведінки. Політизація архаїчних шарів культури спричиняє, з одного боку, згуртованість громадян, що перебувають у межах певної соціокультурної реальності, з іншого – конкурентність політичних сил у боротьбі за право поширювати певні цінності. Тому предметом „публічного діалогу щодо домінуючих цінностей” між різними соціокультурними групами у 2004–2005 рр. стала інтерпретація історії України. Використання зовнішнього міжнародного чинника (проєвропейських і проросійських геополітичних орієнтацій) для піднесення відчуття національної ідентичності підкреслювало масштабність пропонованої громадянам ціннісної концепції, її значення не локального, а національного рівня, апелювало до суб'єктності українського народу у міжнародному середовищі. Хоча це не було новим для українського політичного життя (зовнішньополітичні аспірації спостерігались у громадських настроях уже у 1998 році (виборчий блок „Європейський вибір України”, виборчий блок „ЗУБР (За Україну, Білорусію, Росію)”, однак цей фактор виявився потужною інтегруючою силою. Позначення морально-етичної складової політики – „відстоювання честі та гідності” громадян, „бандитський” образ влади, яка порушує закони”, сприяло проблематизації критеріїв обрання політичних лідерів, вимог до їхньої особистісної гідності. Як зазначає Віктор Степаненко, це було відображено у вимозі „очищення” суспільства і влади від „олігархічного”, „бандитського”, „корупційного” тощо „забруднення” [5, с.330–331]. Апеляція до

універсальних моральних принципів про „добре” і „погане” передбачало перенесення протистояння ціннісних концепцій на особистісний рівень. Емоційне піднесення і зараження бажанням участі у політичних подіях ставили вимогу до пересічного громадянина: для політичної участі необхідно зайняти позицію, визначитись із власними переконаннями. У результаті були сформовані дві дієві конкуруючі ціннісні концепції, що поєднали особистість українського громадянина, історію його держави і майбутні перспективи розвитку України.

Практика заручення масовою підтримкою провідних ідей політичних сил, репрезентації політичних переконань і визнання їх як суспільно значимих (обґрунтування політичних знань) була повторена у 2006 році. Результати контент-аналізу передвиборчих програм суб'єктів цього виборчого процесу дають можливість визначити, що актуалізації підлягли цінності закону, права вибору, свободи слова, громадської думки, а також те, що цінність таких заходів проявилась у формулюванні основних критеріїв розрізнення політичних сил, механізмів легітимації і функціонування політичної влади.

Президентські вибори 2010 р. яскраво відтворили проблему формування ціннісних критеріїв відбору кандидатів. Ідеї виборчої кампанії за інерцією тягнулися за ідеями „помаранчевої революції”, адже вона стала джерелом народження образів політичних лідерів, свідченням їх широкої соціальної підтримки. Політики стали заручниками образів, здобутих під час „революційних” подій, що гальмувало їхню функцію до синтезу переконань громадян і створення нових цінностей. З іншого боку, ціннісне оновлення було неможливо, оскільки позначені цінності повинні були втілитися у стратегії поведінки виборця. Послідовність у будь-якій діяльності є результатом усвідомлення суб'єктом причин, мотивів власних дій. Так само у політичній діяльності політичні переконання, що виникли у 2004 році, стали фактором політичних дій громадян-виборців.

Відтворення права політичного представництва разом із ідеєю альтернативності політичного вибору у президентській кампанії 2010 року було необхідне, адже мало закріпити право громадянина на політичні переконання і стратегію політичної поведінки.

Разом із тим, потрапивши у 2010 р. у ситуацію вибору, громадяни зіткнулися з

його відсутністю, адже між двома кандидатами було складно знайти відмінності: одому і другому приписувалося кримінальне минуле і зловживання владою, обидва брали участь у „помаранчевій революції”, займали посаду прем'єр-міністра й однаково не виправдали очікувань, спричинивши розчарування, насичені соціальними гарантіями програми, обрання одного обіцяло руйнацію економіки, обрання іншого – свободи і демократії. Тому логічним висновком для пересічних виборців став пошук „третьої сили” (за С.Тигіпка було віддано 13,05 % голосів, відрив від решти кандидатів становив приблизно 6%) і протестне голосування, рівень якого підвищився до 4,36%, до якого можна додати факт висування кандидата з прізвиськом „Противсіх”.

Необхідність оновлення стандартів і цінностей політичної діяльності в українському суспільстві зумовили запозичення певних патернів політичної взаємодії, їх впровадження в соціокультурне середовище. Однак, який би зміст не мали нові стандарти і правила політичного життя, імплементація новацій завжди вступає у конфлікт із традиційними елементами політичної культури, тим гостріший, чим масштабнішими є зміни. Політична культура дезінтегрується, змінюється її структурна конфігурація. Традиційні ідентитети підпадають під сумнів, поступово втрачаючи значення, це робить уразливими відчуття національної і громадянської ідентичностей. Відстань між світами політичних суб'єктів збільшується, що ускладнює, а іноді унеможлиблює, належну всезагальну підтримку „нових” політичних структур – довіру, лояльність, визнання як „свого”. У результаті функціональна ефективність інституційних новацій стає залежною від часу їх присутності в суспільстві, а тривалість функціонування, у свою чергу, потрапляє у залежність від випадковості – наскільки вгадали чи не вгадали суб'єкти політичного розвитку час і місце у спільній системі цінностей для її впровадження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Wildavsky A. Choosing Preferences by Constructing Institutions: a Cultural Theory of Preference Formation / A. Wildavsky // American Political Science Review. – 1988. – Vol. 81. – No. 1. – P.3-21.
2. Бирюков Н. Парламентская деятельность и политическая культура / Н. Бирюков, В. Сергеев // Общественные науки и современность. – 1995. – № 1. – С. 66-75.

3. Wildavsky A. Choosing Preferences by Constructing Institutions: a Cultural Theory of Preference Formation / A. Wildavsky // American Political Science Review. – 1988. – Vol. 81. – No. 1. – P.3-21.
4. Eckstein H. A Culturalist Theory of Political Change / H. Eckstein // American Political Science Rev. – 1988. – LXXXIV. – P. 789-804.
5. Степаненко В. Слова і справи: проблеми інституціоналізації суспільних ідеалів в Україні / Українське суспільство 1992–2006. Динаміка соціальних змін; [ред. д.ек. н. В. Ворона, д. соц. н. М. Шульга]. – К.: Інститут соціології НАН України, 2006. – С. 324-337.

УДК 659.144.1

Кеворкян К. Е.
Телекомпания "Первая Столица"

ПРОПАГАНДА: ГЕНЕЗИС І ВИЗНАЧЕННЯ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ КОМУНІКАЦІЙ

Розглянуто методологічні підходи до вивчення феномена пропаганди, зокрема теорії пропаганди початку ХХ ст. Г. Лассуела, У. Липманна та Д. Дьюї. Проаналізовано роботу „Пропаганда” Е. Бернейса, в якій пропонувався новий підхід до вивчення та використання феномену пропаганди. Пропонується використання комунікативного підходу до вивчення феномена пропаганди та визначення пропаганди як системи комунікації для поширення різних ідей у суспільстві. Описані якості пропаганди як соціального явища сучасного суспільства.

Ключові слова: пропаганда, комунікація, маніпуляція, інформаційний вплив.

Кеворкян К. Э

ПРОПАГАНДА: ГЕНЕЗИС И ОПРЕДЕЛЕНИЕ В КОНТЕКСТЕ СОВРЕМЕННЫХ КОММУНИКАЦИЙ

Рассмотрены методологические подходы к изучению феномена пропаганды, в частности теории пропаганды начала ХХ века Г. Лассуэла, У. Липманна и Д. Дьюи. Проанализирована работа „Пропаганда” Э. Бернейса, в которой предлагался новый подход к изучению и использованию феномена пропаганды. Предлагается использование коммуникативного подхода к изучению феномена пропаганды и определение пропаганды как системы коммуникации для распространения различных идей в обществе. Описаны качества пропаганды как социального явления современного общества.

Ключевые слова: пропаганда, коммуникация, манипуляция, информационное влияние.

Kevorkyan K.

PROPAGANDA: GENESIS AND DETERMINATION IN THE CONTEXT OF MODERN COMMUNICATIONS

The methodological approaches to study the phenomenon of propaganda, including theory of propaganda the early twentieth century of G. Lassuel, U. Lipmann, J. Dewey and E. Berneys. Proposed the using of the communicative approach to the phenomenon of propaganda and the definition of propaganda as a communication system for distribution of various ideas in the society. Described quality of propaganda as a social phenomenon of modern society.

Key words: propaganda, communication, manipulation, informational influence.